

БОЈАНА БОГДАНОВИЋ

Етнографски институт САНУ, Београд

bojana.bogdanovic@ei.sanu.ac.rs

Симболичке функције саставница урбаног пејзажа Београда – дечја перспектива*

У овом се антрополошком раду урбани пејзаж Београда посматра као систем знакова, те се следствено томе говори о функционалним аспектима оних саставница урбаног пејзажа главног града којима су деца основно-школског узраста приписала статус симбола. Рад се у методолошком смислу ослања на резултате два теренска истраживања – првог, које је марта 2021. године спроведено у ОШ „Кнегиња Милица“ на Новом Београду, и другог којим је новембра 2022. године повећана репрезентативност узорка, повишена старосна граница испитаника те проширен територијални обухват града у коме живе деца која су учествовала у истраживању – која збирно дају узорак од 70 деце узраста 7–14 година. Циљ рада је да пружи допринос (за сада ретким) прилозима који се налазе на пресеку две субдисциплине – урбане антропологије и антропологије деце/детињства, те да подстакне даља истраживања у овој области.

Кључне речи: деца, Београд, урбани пејзаж, симболи, симболичка функција

---

* Текст је резултат рада у Етнографском институту САНУ који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години, број: 451-03-47/2023-01/200173, од 3. 2. 2023.

Symbolic Functions of the Urban Belgrade Landscape Components – Children’s Perspective

This anthropological paper views the urban landscape of Belgrade as a system of signs, consequently discussing the functional aspects of those urban landscape components, which children attributed the status of symbols. In a methodological sense, the work is based on the results of two field surveys – the first one, conducted in March 2021 in the Primary School “Kneginja Milica” in New Belgrade, and the second one, from November 2022, which increased the representativeness of the sample, raised the age limit of the respondents, and expanded the territorial coverage of the home city of the children who participated in the research – **providing collectively a sample of 70 children aged 7–14. The aim of the work is to provide an input to the (so far rare) contributions at the intersection of two subdisciplines – urban anthropology and anthropology of children/childhood, as well as to encourage further research in this area.**

Key words: children, Belgrade, urban landscape, symbols, symbolic function

Град је простор комуникација у којем комуницирају људи међусобно, појединац са групом, а грађани са урбаним окружењем у целини. Он је најсложенији комуникацијски систем, а пре свега, материјална подлога, окружење комуникације.
(Hegediš 2008, 81)

УВОД

Године 2021, по први пут су се у домаћој урбаној антропологији поставила нека од кључних питања сагледавања Београда као визуелног ентитета *per se*. Истраживање ове теме, које је (до тог тренутка) остало ван главних академских теоријских оквира, започела сам на пресеку две субдисциплине – урбане антропологије и антропологије деце/детињства – јер сам визуелни идентитет главног града одабрала да посматрам (и анализирам) из дечје перспективе. Део резултата иницијалног теренског истраживања, којим је марта 2021. године обухваћен узорак од 60 деце узраста 7–11 годи-

на, објавила сам у чланку *Children's perception of the visual identity of Belgrade* (в. Bogdanović 2022). Циљ рада био је да, у оквиру постојећих теоријских оквира, размотри неке од кључних аспеката дечје перцепције визуелног идентитета главног града.¹ Том приликом су евидентирани они елементи урбане структуре који се, према мишљењу деце која су учествовала у истраживању, налазе у основи визуелног идентитета Београда; маркиран је његов главни симбол уз експликацију критеријума на основу којих су анкетирана деца издвојила централни визуелни маркер града у коме живе; сагледана је визуелна целина главног града уз мапирање кључних тачака на симболичкој мапи Београда итд. (в. Bogdanović 2022). Рад који је пред читаоцима представља наставак започетог истраживања у области дечјих урбаних искустава. Овога пута, постојећа теренска грађа биће анализирана у комуникацијском кључу – конкретније, говориће се о симболичкој комуникацији која се у простору главног града остварује на релацији деца – урбано окружење, односно о *функционалним аспектима* оних саставница урбаног пејзажа Београда којима су његови становници узраста 7–14 година приписали статус *симбола*. У уводном делу потребно је напоменути и то да је за потребе писања рада урађено и додатно теренско истраживање којим је 1) повећана репрезентативност узорка, 2) повишена старосна граница испитаника те 3) проширен територијални обухват града у коме живе деца која су учествовала у истраживању.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Људска је комуникација разноврсна, интензивна и у свим својим аспектима сложена. Било да је дефинисана као размена значења међу људима (Krech, Crutchfield & Ballachey; наведено према: Rot 1982, 11), идеја и искуства међу појединцима (McDavid & Harari; наведено пре-

---

¹ Нека од постављених питања била су: 1) који су визуелни маркери Београда, према мишљењу деце, кључни за његов визуелни идентитет и које су централне тачке на симболичкој мапи главног града; 2) који је главни симбол Београда и којим се критеријумима анкетирана деца руководе приликом селекције централног визуелног маркера; 3) да ли су (и у којој мери) појединачне дечје перцепције визуеле главног града међусобно компатибилне и које су карактеристике опште дечје слике главног града; 4) да ли је (и на који начин) дечја слика града усклађена са „званичном“ сликом Београда и 5) да ли је дечја перцепција визуелног идентитета главног града резултат непосредног урбаног искуства или, пак, дечју слику града обликује околина (медији, социјално окружење и/или школски програм) (в. Bogdanović 2022).

ма: Rot 1982, 11) или саопштавање информација о стварима и појавама (Реџак; наведено према: Rot 1982, 11), комуникација је стални пратилац људске активности и укључена је готово у целокупно човеково понашање.² Другим речима,

„као изразито социјално биће, коме је неопходан контакт с другим особама, човек стално комуницира с људима или замишља комуникацију с њима. Када не комуницира са другима, обраћа се самоме себи, комуницира са собом“ (Rot 1982, 22).

Уз примену различитих критеријума (попут форме комуникације, средстава која посредују комуницирање, просторних односа међу учесницима комуникације, њеног окружења, интензитета и сл.) могуће је разликовати више врста људске комуникације – она може бити вербална и невербална, гласовна и негласовна, посредна и непосредна, једносмерна и узајамна, сигнална и симболичка итд. Према мишљењу бројних аутора управо је последња од наведених највеће постигнуће у развоју људске врсте. Реч је, дакле, о *симболичкој комуникацији* која је, како наводи Никола Рот, својствена само људима и захваљујући којој се човек – као *animal symbolicum* – разликује од свих других живих бића (в. Rot 1982, 25).³ Комуникација путем симбола, тврди овај теоретичар, произилази из менталне способности људи да знаковима придодају посебна значења, да их распознају, тумаче, комбинују те организују у симболичке системе. С тим у вези, симболичка комуникација почива на

„разним врстама знакова, а пре свега на великом броју симбола које човек користи и може сам да ствара. Ти бројни симболи повезују се у сложене симболичке системе који омогућавају фиксирање огромног броја појмова и саопштавања о разним стварима и појавама и о њиховим својствима, те о многобројним и сложеним односима међу њима“ (Rot 1982, 22).

² У литератури постоји више од 120 дефиниција комуникације, па се тако могу набројати неомарксистичке, функционалистичке, структуралистичке, прагматистичке, бихевиористичке, биолошке, психолошке, социолошке, лингвистичке, информатичке, комуниколошке и друге (Radojković; наведено према: Labudović 2019, 88).

³ Више о развоју тезе и концепта *animal symbolicum* в. Cassirer 1978.

Од посебне је важности нагласити и то да је за упознавање процеса симболичког комуницирања од изузетног значаја класификација симбола, односно њихова подела према функцијама. Од до сада понуђених типологија, чини се да је најшире примењива она према којој постоје две основне симболичке функције: *сињификативна функција репрезентовања* – којом се означавају ствари, односи, идеје, доживљаји и други садржаји који се желе фиксирати – те *експресивна функција* – којом се означавају осећања, мисли, ставови према садржају поруке, према саговорнику, према ситуацији комуникације и сл. Нови теоријски увиди показују и то да су за развој свих (па и поменутих) симболичких функција од суштинског значаја живот у социјалној групи, социјална интеракција и селективни притисци у правцу јачања социјалних способности и социјалне интеракције и комуникације (в. Rot 1982, 13–15; Ivić 2012).

Различити су оквири (што материјални, што нематеријални) у којима се одигравају динамични процеси симболичке комуникације, односно у којима – према петоделном комуникацијском моделу који је још средином прошлог века утемељила теорија информације (в. Shannon & Weaver 1949) – *пошиљаоци* поруке комуникационим каналима *примаоцима* поруке преносе *информације* са одређеним *циљем*.⁴ *Простор прага* само је једно од потенцијалних окружења које даје материјалну подлогу симболичкој комуникацији која се, у овом (и оваквом) амбијенту, остварује на релацији људи–људи, појединач–група те грађани–урбано окружење у целини (в. Hegediš 2008, 81). О граду се као материјалном оквиру симболичке комуникације доста дискутује и то на интердисциплинарном нивоу. У контексту овог антрополошког истраживања, посебно су важне (и корисне) оне теоријске поставке у којима се градски простор првенствено третира као *симболички полигон* (в. Azaryahu 1999; Nas 2011; Till 2004; Frisby 2002; Radović 2013). Другим речима, у њима се град посматра као систем знакова/симбола који у комуникацији са примаоцима поруке стварају различита значења (в. Radović 2013, 11–12). П(ретп)оставка да град поседује капацитет да обавља комуникативну функцију утемељена је управо у концепту *прага као симболички праћеној и оријентисаној простору*. У процесу комуникације која се одвија у сим-

---

⁴ Саставнице наведеног петоделног комуникацијског модела су временом мењале свој број, називе и функције, али је он суштински, уз извесне модификације, и данас примењив у скоро па свим теоријским и методолошким оквирима (в. Shannon & Weaver 1949; Miller 1967; Rot 1982).

боличком простору града циркулишу идеје, уверења, мисли, осећаји, жеље, расположења, емоционална искуства итд. Њу, комуникацију, посредују они елементи симболичког система који имају велику значењску моћ – у највећем броју случајева то су градски топоними, споменици, меморијали, архитектура (посебно монументална), музеји и сл. (в. Radović 2013, 14). С обзиром на то да знакови који граде симболичку инфраструктуру урбанитета имају „нестална и промењива значења“ (Turnbridge & Ashworth; наведено према: Radović 2013, 27), комуникација која се одвија у симболички обележеном простору града може имати веома променљив карактер:

„ [...] иако се град посматра као дискурс, најчешће се не ради о уређеној и опште разумљивој комуникацији, већ се значења простора и локација у граду пре разумеју кроз језик за који сваки појединац има свој властити речник, који се константно и учестало обнавља и мења“ (Turnbridge & Ashworth; наведено према: Radović 2013, 27).

Уколико се опште напомене о симболичком аспекту људске комуникације, симболичким функцијама те граду као симболички грађеном и организованом простору (које су због ограничености рада у теоријском делу дате тек у цртицама) транспонују на разину симболичке комуникације која се у простору Београда одвија на релацији деца – урбано окружење, добијају се следећа теоријска полазишта овог рада:

1) елементи урбане структуре главног града (зграде, улице, тргови, споменици, мостови итд.) јесу симболи, односно знакови а) који су вештачки, б) који су носиоци значења, в) који су елементи ширег симболичког система, г) чијим је повезивањем и комбиновањем могуће створити теоријски неограничен број значења и д) који су социјални по карактеру (в. Rot 1982, 23);

2) урбани простор добија симболичко значење искључиво на основу његових социокултурних карактеристика – што укључује вредновање простора и његову употребу, али и вредновање те употребе и однос према актерима свега тога, а то у крајњем случају значи – на основу места које добија у одређеним облицима људске комуникације (в. Žikić 2007, 85);

3) деца су изузетно важна карика у комуникационом ланцу, јер поседују капацитет да примљене поруке преведу у властите форме и доделе им специфична значења, односно кадра су да схвате сушти-

ну поруке, мотиве пошиљаоца, те његове интересе; имајући у виду да се урбани пејзаж града сагледава кроз „филтере“ које постављају култура, друштвено окружење, претходно искуство, стечене навике и/или тренутна интересовања, тј. да деца уз велику прилагодљивост и у светлу сопствених циљева и намера бирају, организују и придају одређени значај ономе што виде (в. Линч 1974; Bryson, Holl & Мохеу 1994; Radovanović 2011), она су само условно речено хомогена комуникациона група за коју се претпоставља да, према критеријуму сличног узраста и когнитивног развоја, има упоредиво урбано искуство/меморију.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Као што је у уводном делу већ наговештено, рад се у методолошком смислу ослања на резултате два теренска истраживања. *Прво шеренско истраживање* обавила сам у марту 2021. године у ОШ „Кнегиња Милица“ у новобеоградском блоку 62.⁵ Истраживањем је обухваћен узорак од 60 деце узраста 1–4. разреда. Имајући у виду когнитивне и изражајне способности деце узраста 7–8 година, задатак да *нацртају* (и *обоје*) централни симбол Београда постављен је пред 17 ђака 1. и 2. разреда који похађају продужени боравак. Са друге стране, 43 ученика 3. и 4. разреда је током редовне наставе попунило *уџбеник*⁶ при чијем сам конципирању водила рачуна да деца узраста 9–11 година могу на једноставан и јасан начин изразити сопствену визуру града у коме живе (Bogdanović 2022, 109).⁷ Приликом конципирања упитника, као оперативни у одабиру и формулацији анкетних питања – која су на првом месту морала бити лако разумљива, логички распоређена те бројчано ограничена – показали су се Линчов концепт слике града, затим Насова идеја урбаних симбола као и искуства домаћих урбаних социолога у области емпиријског истражи-

---

⁵ Истраживање је реализовано на случајном узорку основне школе и ученика.

⁶ Низ фактора утицао је на то да *уџбеник* буде одабран као метод прикупљања података: с обзиром на то да је реч о првом истраживању дечје перцепције визуелног идентитета Београда у оквиру домаће етнологије и антропологије, примарни циљ је био у истраживање укључити што већи број деце, тј. „чути“ што више аутентичних дечјих „изјава“; друго, истраживања анкетног типа омогућавају прикупљање упоредивих података погодних за даљу анализу и треће, не и најмање важно, јесте специфична епидемијска ситуација током које је истраживање вршено – писано анкетање, односно „папир-оловка“ упитници процењени су, у складу са прописаним мерама превенције, као најпогоднији и најбезбеднији током пандемије болести ковид 19 (Bogdanović 2022, 109).

⁷ Више о структури и садржају упитника в. Bogdanović 2022, 109–110.

вања идентитета градова (Linč 1974; Radović 2014; Spasić & Basković 2017). За давање одговора на 10 анкетних питања (6 отвореног и 4 затвореног типа) деци је на располагање стављен један школски час. *Друио* (допунско) *иџеренско иџираживање* обавила сам у новембру 2022. године. У наставку проучавања дечје перцепције урбаног пејзажа Београда узорком је обухваћено 10 деце старијег школског узраста (5–8. разреда основне школе), односно деца старости 11–14 година, која живе у градским насељима Медаковић (1 дете старости 13 година), Миријево (2 деце старости 12 година, 1 дете старости 13 година и 1 дете старости 14 година), Врачар (2 деце старости 12 година и 1 дете старости 13 година) и Нови Београд (1 дете старости 12 и 1 дете старости 14 година). Део испитаника које сам том приликом *инџервјуисала* јесу деца мојих пријатеља, док је други део узорка добијен по принципу „грудве снега“ (snowball sampling).⁸ Како бих добила податке који током анализе теренске грађе могу бити (у што већој мери) упоредиви, при вођењу полуструктурираних интервјуа користила сам већ постојећи *уџиџник* (конципиран за потребе претходног истраживања). Разговори забележени у виду звучних записа су неуједначене дужине и квалитета.⁹

ПРЕДСТАВЉАЊЕ ТЕРЕНСКЕ ГРАЂЕ

Грађа настала током првог теренског истраживања већ је детаљно изнета у раду *Children's perception of the visual identity of Belgrade* (в. Bogdanović 2022, 110–117), те се у том смислу она на овом месту изнова износи, али и допуњује грађом насталом током другог теренског истраживања. Дакле, већина деце која су учествовала у истраживању Београд (у целини) описују као леп, простран и велик град. Гледано из њихове перспективе, главни град поседује изузетан естетски потенцијал да на посматраче остави повољан визуелни утицај: његов спољашњи изглед красе широке и лепе улице, две реке и планина Авала, велики број објеката импресивне спољашњости (музеји, позоришта, сакралне грађевине), мостови, монументални споменици... Међутим, нека деца општи изглед града у коме живе не

⁸ Више о наведеној методи в. Vučinić Nešković 2013, 33–34.

⁹ Потребно је истаћи да су оба теренска истраживања у свим својим фазама спроведена у потпуности у складу са *Етничким кодексом Етнографског института САНУ* (Члан 9) који се темељи на међународним правним актима којима се штите права човека, укључујући, између осталог и *Конвенцију УН о правима деце* (доступно на https://etno-institut.co.rs/storage/635/61c36ce7bde09_5f33deefc1cef_eticki-kodeks-srpski-SKENIRANO.pdf).

перципирају као допадљив, односно пријатан – она примећују да је Београд изузетно прљав, да има доста старих грађевина које би требало поправити или уклонити, да има превише бетонских површина, да су фасаде београдских зграда једноличне и сиве и да су поједини делови града „претрпани“, те закључују да у Србији (и ван ње) постоје и „много лепши градови од Београда“.¹⁰ Сагледано из перспективе деце узраста 7–14 година, у визури Београда доминантни су изграђени елементи физичке структуре града, док су природни елементи пропорционално мање заступљени. Најупечатљивије градивне елементе визуелне појавности Београда деца рангирају следећим редом: цркве, природне одлике, установе културе, споменици и просторне културно-историјске целине. Као посебно (у визуелном смислу) упадљиве, ефектне и другачије београдске квартове деца (у највећем броју случајева) наводе делове града у којима живе. У контексту селекције визуелних целина Београда деца препознају и наводе као кључне (и дистинктивне) различите елементе урбане структуре. Примера ради, најчешће навођени особени елементи урбане структуре Новог Београда су река Сава и Савски кеј, следе новобеоградски паркови, затим широке и равне улице, игралишта, високе зграде и бројни тржни центри. Чак и у случајевима када не могу да конкретизују визуелне параметре на основу којих врше селекцију посебно упадљивог дела Београда, неки испитаници своје одговоре једноставно образлажу тиме да ту живе. На основу укупно 23 визуелна маркера, деца изглед града у коме живе препознају као особен, односно различиту у односу на друге градове. У укупној децјој слици Београда своје место проналазе: Торањ на Авали; Калемегдан; Храм Светог Саве; река Сава; Савски кеј; Победник; Београд на води; Ада Циганлија; Кнез Михаилова улица; Београђанка; Народна скупштина; Народно позориште; Споменик Стефану Немањи; Ушће Саве у Дунав; Музеј илузија; Црква Светог Ђорђа (која територијално припада тзв. "Старој Бежанији"); река Дунав; Музеј Николе Тесле; Мост на Ади; Ботаничка башта; ОШ „Кнегиња Милица“; „Петица“ (новоизграђени стамбено-пословни комплекс у новобеоградском блоку 63, прим. аут.) и „блоковске зграде“ (стамбене зграде у новобеоградским блоковима 62 и 63 – тзв. „Степенице“, прим. аут.). Симболичко „чвориште“ Београда је, условно речено, линеарни потез од Храма Светог Саве до Калемегдана, дуж кога је кондензовано чак 9 (од укупно 23) структурних

---

¹⁰ Примера ради, неки од градова које су деца издвојила као лепше од Београда су Париз, Љубљана, Ужице и Крушевац.

елемената визуелне појавности главног града. Одабране симболе града деца перципирају најпре као „визуелне вредности саме по себи“ и посматрају их, у великом броју случајева, ван „социоисторијског контекста и сазнања о настанку и изградњи“. Према мишљењу деце, централни симбол Београда је Храм Светог Саве. Ова грађевина се у визури главног града издваја својим карактеристичним изгледом, монументалношћу и специфичним положајем у урбаној структури: 1) деца под карактеристичним изгледом подразумевају спољашњу естетику централног визуелног маркера – Храм Светог Саве је „многа лепа грађевина“ коју красе „прелепе куполе“ и „велики златни крстови“; 2) приликом селекције главног симбола града на основу критеријума монументалности, деца се позивају на податак да је „Храм Светог Саве највећи православни храм на свету“, а не грађевина која заузима истакнуто место на београдском хоризонту и видљива је са свих прилаза граду, 3) док је место које у физичкој урбаној структури града заузима Светосавски плато (на чијој се површини налази Храм Светог Саве) за децу кључна позициона тачка, јер је довољно фреквентна и лако доступна великом броју људи. Осим естетике, монументалности и позиционираности као физичких предиспозиција које Храм Светог Саве сврставају у ранг централног визуелног маркера главног града, постоји још један (процентуално мање заступљен) критеријум којим се анкетирана деца руководе приликом селекције главног визуелног маркера Београда – то је немерљив значај који Свети Сава има за свеукупну српску културу и, сходно томе, изузетно висока позиционираност првог српског архиепископа, светитеља и просветитеља у општем симболичком систему нашег друштва. Другим речима, анкетирана деца за главни симбол града у коме живе бирају Храм Светог Саве зато што је саграђен у част „нашег великог светитеља, учитеља и сина Стефана Немање“, „многа доброг и важног човека“ који је „урадио свашта за Србију“. Потребно је навести и то да је у преко 80% случајева дечја перцепција главног града резултат непосредног урбаног искуства – деца визуелну појавност града у коме живе идентификују, верификују и смештају у конкретне материјалне форме на основу *a posteriori* (са)знања. Другим речима, деца су издвојене визуелне маркере града у коме живе посетила, уживо видела и доживела непосредно „искуство места“. Међутим, постоје и деца која релацију са посматраним елементима урбане структуре града у коме живе успостављају на основу посредног искуства стеченог конзумирањем медијских садржаја, интеракцијом са својом непосредном околином (породицом/вршњацима) или пак усвајањем

школског програма. Тачније, информације добијене наведеним комуникационим каналима (било хоризонталним, било вертикалним) омогућавају да деца успоставе основне релације са простором непроживљеног те постају оперативне у процесу пријема, селекције и интерпретације визуелних информација. Приметно је и то да су одговори деце која не поседују непосредна урбана искуства униформни – централни симбол Београда је, без изузетка, Храм Светог Саве, што наводи на претпоставку да у сва три наведена информациона система која су деца на располагању постоји јединствена симболичка матрица на основу које анкетирани ученици профилишу сопствене слике главног града.

ДИСКУСИЈА

Пре него што се пажња усмери ка *симболичким функцијама* оних саставница урбаног пејзажа Београда којима су деца узраста 7–14 година приписала статус симбола, требало би, за почетак, 1) представити (условно речено) монолитну дечју симболичку слику главног града – насталу као продукт симболичке комуникације 70 деце основношколског узраста са урбаним окружењем града у коме живе (и *vice versa*), те, сагледано из дечје перспективе, прокоментарисати опште карактеристике визуелне појавности главног града као знаковног система, односно оценити 2) јасноћу, разговетност и читљивост, те 3) сложеност Београда као симболичког механизма.

1. (Условно речено) *монолитна дечја симболичка слика главног града*¹¹ продукт је симболичке комуникације деце са урбаним окружењем (и *vice versa*). Та јединствена слика није ништа друго до изграђена представа где су издвојене поједине особине које су довољно доминантне да створе представу (Hegediš 2008, 83). Наиме, укупно 23 елемента урбане структуре главног града, према мишљењу деце узраста 7–14 година, имају капацитет да превазиђу своје иницијалне функције размене добара, управљања, стварања релација, учења, забаве, итд. – које су њихов *raison d'être* (Carruccitti & Piroddi; наведено према: Spasić, Petrić & Krunić 2005, 41) – и постану саставнице симболичког система који се налази у *иозагини* физичке видљи-

---

¹¹ Подразумева се да ова (и оваква) дечја симболичка слика Београда није генерална/коначна, првенствено због тога што узорак деце није довољан да би се на основу њега, са научном сигурношћу, могле износити апсолутно истините тврдње, као и због тога што, до сада, не постоје реализована истраживања дечје перцепције урбаног пејзажа главног града као симболичког склопа која би омогућила компаративну анализу, а самим тим и извођење општијих закључака.

вості урбаног пејзажа Београда. Мапирањем издвојених саставних елемената *дечје симболичке слике главног града* – од Торња на Авали који се налази на јужној страни Београда, преко споменика, улица, јавних установа и других визуелних обележја у самом центру града (који у административном смислу припадају општини Стари град), до оних визуелних маркера који се налазе на западној страни града у новобеоградском блоку 62 – уочава се да је, у симболичком смислу, дечји територијални обухват Београда узак/ограничен. Симболичко „чвориште“ је, условно речено, линеарни потез од Храма Светог Саве до Калемегдана, дуж кога је кондензовано чак 9 (од укупно 23) структурних елемената дечје симболичке слике Београда. Његов главни симбол је Храм Светог Саве који, према мишљењу деце, има таква естетична, монументална и диспозициона својства да са великом вероватноћом може произвести снажан утисак на било ког посматрача.

2. Посматрајући ову (и овакву) (условно речено) монолитну дечју симболичку слику у целини, чини се да је Београд, на првом месту, *јасан, разјоветан и чистљив знаковни систем*, односно да главни град поседује онај комуникативни квалитет који омогућава „лако споразумевање“ са свим категоријама „саговорника“. Другим речима, симболи којима деца „отеловљују“ град у коме живе, своје место проналазе и у другим и другачијим (за сада доступним и познатим) симболичким сликама Београда. Примера ради, они су у великој мери подударни са саставницама институционално обликоване симболичке слике главног града (уп. Bogdanović 2022, 120–122) или, како је показало истраживање социолошкиња Иване Спасић и Вере Бацковић, „материјалним кондензацијама“ којима становници Београда (локални житељи и странци) у касним двадесетим и раним четрдесетим годинама осликавају симболички простор српске престонице (уп. Spasić & Backović 2020).¹²

3. Међутим, урбани пејзаж Београда сагледан из перспективе деце узраста 7–14 година *није сложен симболички механизам*. На ову (за сада само) претпоставку наводе два аргумента. Прво, мапирањем издвојених симбола главног града – од изоловане тачке на јужној страни (Торањ на Авали), преко визуелних обележја кондензованих дуж линеарног потеза Храм Светог Саве – Калемегдан, до ретких симболичких белега који се налазе на западној страни града у

¹² Чак 14 (од укупно 23) елемената урбане структуре Београда које су деца узраста 7–14 година издвојила као визуелне маркере града у коме живе, налазе се и у званичној туристичкој понуди града Београда (в. <https://www.tob.rs/sr>).

новобеоградском блоку 62 – уочава се да је, у симболичком смислу, дечји територијални обухват знатно мањи у односу на укупну површину града у коме живе. Друго, деца која су учествовала у истраживању издвајају свега 23 симбола града што наводи на закључак да је дечја симболичка слика главног града *релативно једноставна*.¹³ Чини се да су за, у симболичком смислу, „поједностављену“ представу Београда првенствено „криви“ *ограничено урбано искуство* (формирано у контексту институционализације и фамилизације као структурних процеса обликовања и испољавања детињства у савременом друштву) и, сходно томе, *релативно скромна урбана меморија*. Наведено најбоље илуструју следећи искази деце:

„Ја ретко идем у друге делове града па не знам шта све има да се види“ (дечак, 12 година, Нови Београд).

„На Калемегдану ми је најлепше оно место, на бедемима, на оном широком зиду, одакле је леп поглед, одакле гледам реке. На то место мене и сестру мама увек доводи кад дођемо на Калемегдан“ (девојчица, 13 година, Медаковић).

„Највише познајем овај део у коме живим и ту баш има лепих места. [...] Знам и центар града. [...] И била сам на Авали. Тамо идемо некада на излет, али то када је лепо време и када немам много да учим. Остале делове и не знам баш“ (девојчица, 12 година, Нови Београд).

Када је у питању *функционалности* градских симбола, односно њихова улога и допринос у целокупном комуникационом процесу који се на различитим релацијама (у овом случају на нивоу деца – урбано окружење) одвија у простору главног града, чини се да су две основне (подразумева се не и једине) функције које градивни елементи урбане структуре Београда имају као саставнице ширег симболичког система. Реч је о двома (у теоријском делу рада већ поменути и ук-

---

¹³ Деци је током истраживања пружена могућност да наведу три (у анкети) и пет (током интервјуа) визуелних маркера који су, према њиховом мишљењу, кључни за визуелни идентитет града у коме живе. С обзиром на то да се по овом питању анкетно изјаснило 43 и усменим путем 10 деце, теоретски је на дечјој слици града могло бити уписано 179 потенцијалних визуелних маркера. Наравно да овај број није био очекиван, али се исто тако није могло предвидети да ће деца издвојити тек 20-ак симбола Београда.

ратко објашњеним) функцијама симбола – сигнификативној функцији репрезентовања и експресивној функцији.

Прва од њих – *сиџнификаџивна функција реџрезенџовања* – „преузима на себе симболичке конотације репрезентовања Града као таквог“, односно њом се уобличава представа онога шта конкретно Београд, као главни град, конотира у нашем социокултурном контексту (Žikić 2007, 88). Другим речима, сигнификативна функција репрезентовања везана је за ону димензију визуелне појавности Београда која представља „тренутну вредносну социокултурну аскрипцију ‘одозго’“ (в. Žikić 2007, 90). С тим у вези, у процесу симболичке комуникације, становницима Београда узраста 7–14 година на располагање се ставља читав спектар знакова, од којих деца, на првом месту, бирају оне симболичке белеге који носе поруке да је Београд:

а) *леџ* и *шаренолик* град – његову визуру кресе изграђени елементи физичке структуре: широке и лепе улице, објекти импресивне спољашњости (музеји, позоришта, сакралне грађевине), мостови, импозантни споменици... Другим речима, деца у визури Београда са лакоћом уочавају и селекутују оне саставнице урбаног пејзажа чија појавност на њих оставља снажан (визуелни) утисак. Дакле, деџја слика града обухвата претежно „оно што је лепо, угодно и привлачно, оно што се може лако преточити у разгледницу или сувенир“ (Spasić & Vasković 2017, 23);

б) *уџечайџљив* град – у деџјој слици главног града издвајају се елементи урбане структуре упадљиве величине и раскошне спољашњости, чија је имплементација у урбану структуру главног града изведена великим урбанистичким захватима, попут централног градског симбола (Храма Светог Саве) који, према мишљењу деце, има таква естетична, монументална и диспозициона својства да са великом вероватноћом може произвести снажан утисак на било ког посматрача;

в) *динамичан* град – јер његова симболичка структура није једном и коначно дата, већ је подложна променама. С тим у вези, на деџјој симболичкој слици града своје место проналазе и нови или новији симболички белези, попут споменика Стефану Немањи (који је свечано откривен на Савиндан 2021. године), Београда на води и „Петнице“ (у тренутку писања рада пословно-стамбени комплекси у изградњи).

На који ће начин – кроз опозиције лепо–ружно; упечатљиво–неупечатљиво; динамично–статично – деца формирати сопствене симболичке слике града зависи од низа фактора попут личног укуса,

социјалног окружења, укупног урбаног искуства (које омогућава компарацију), тренутног расположења, општих интересовања итд. Стога је слика Београда колико и деце која посматрају и тумаче симболички простор главног града.¹⁴ Међутим, индивидуалне дечје симболичке слике ипак успостављају одређене обрасце, са знатним понављањима и преклапањима у погледу главних „јарких места“, односно симболички оптерећених локација, објеката, појава и појмова који служе као окосница његовог идентитета (Spasić & Vasković 2017, 24). Поред њих међусобно, намеће се закључак да су њихови структурни елементи у великој мери подударни, али да их деца на различите начине повезују у целину (в. Bogdanović 2022, 120). Ипак, потка им је заједничка – српска престоница има такав естетски потенцијал, те упечатљиву и динамичну унутрашњу структуру да ће са великом вероватноћом оставити позитиван утисак на скоро сваког посматрача.

На постојање друге – *експресивне* – функције која изражава унутрашња стања (в. Rot 1982, 14) најпре указује податак да деца основношколског узраста користе *емоције* (у највећем броју случајева позитивне, ређе негативне) како би описала изглед града у коме живе – појавност Београда у целини и/или деловима децу *афектира*, односно она изглед града у коме живе „воле“, он им се „свиђа“, „допада“ им се и сл.¹⁵

„Храм Светог Саве баш лепо и занимљиво изгледа; направљен је и од злата и баш ми се свиђа како изгледа када га сунце обасјава“ (дечак, 12 година, Нови Београд).

---

¹⁴ Другим речима, не постоје две идентичне дечје симболичке слике главног града – свака од њих представља јединствену комбинацију градских симболичких белега. Чак су међусобно различити и начини „осликавања“ једног те истог симбола – у неким је симболичким сликама наглашена његова форма, у неким његова монументалност, у неким је потенцирана његова диспозиција у оквиру дате физичке структуре града, у неким је подвучено то што је он „проживљен“, у неким су акценгована специфична расположења индугована непосредним „искуством места“ и сл. (Bogdanović 2022, 119).

¹⁵ На овом је месту занимљиво тек поменути то да деца старијег школског узраста имају критичнији став по питању изгледа града у коме живе од деце млађег школског узраста: деца у доби 11–14 година поред репрезентативних места, у појавности града у коме живе примећују и сиве, једноличне зграде, прљаве улице, оронуте фасаде те се не либе да кажу да им је Београд ружан, да им се не допада, те да има и много лепших градова од српске престонице, док је главни град виђен очима деце узраста 7–11 година онај са разгледнице – леп, монументалан и упечатљив.

Такође, на дечјој слици града скицирана су и „дечја места“ – она места са којима су физички повезана, за која се деца везују, која истичу и о којима говоре, којима приписују значење *својих* места (в. Rasmussen, 2004). То нису они елементи урбане структуре који су плански намењени деци – попут дечјих игралишта, тематских паркова, образовних установа и сл.¹⁶ – већ оне саставнице урбаног пејзажа чија појавност и окружење пружају угодан амбијент за игру, ваншколске активности, рекреацију и сл. У тим и таквим просторима деца остварују комуникацију на два нивоа: деца–деца и деца–породица:

„Најлепши ми је Београд на води јер је у *Галерији* (тржни центар у склопу стамбено-пословног комплекса, прим. аут.) *CosmoJump* (играоница, прим. аут.). Ту баш волим да идем са другарима, мада је много скупа“ (дечак, 12 година, Нови Београд).

„Keј на Сави обожавам. Ту возим бајс са мамом, татом и братом“ (девојчица, 9 година, Нови Београд).

С тим у вези, деца у сопствене симболичке слике града у коме живе, осим оних градивних елемената урбане структуре који имају такве физичке (естетичне, монументалне и/или диспозиционе) предиспозиције да ће са великом вероватноћом бити уписане и у друге и другачије симболичке слике Београда, уцртавају и оне мање видљиве, тешко упадљиве, неупечатљиве физичке саставнице урбаног пејзажа којима приписују посебна значења. Тако су у (условно речено) монолитну дечју симболичку слику Београда уписани и, примера ради, ОШ „Кнегиња Милица“ (коју похађају деца која су учествовала у истраживању), Црква Св. Ђорђа (сакрална установа која се налази у близини блокова у којима живе анкетирани ученици) или, пак, Музеј илузија, односно оне саставнице урбане структуре главног града за које се, ван оквира овог истраживања, не би могло рећи да имају велик/изузетан симболички капацитет. По сличном принципу – на основу критеријума *ѝоисѝовећеносѝи с месѝом* који се дефинише као степен везаности, привржености, укључености и бриге (Relph; наведено према: Spasić & Vasković 2017, 128) – у визури главног града издвајају се читаве територијалне симболичке целине. Наиме, још на почетку анкете/разговора нека деца су као посебно лепе квартове

¹⁶ Изузетак представља ОШ „Кнегиња Милица“ у новобеоградском блоку 62 која је уписана на дечји списак централних градских симбола.

Београда издвојила управо делове града у којима живе. Чак и у случајевима када нису могла да конкретизују визуелне параметре на основу којих су извршила селекцију посебно упечатљивог дела Београда (попут естетичности и/или диспозиције), нека деца су своје одговоре једноставно образложила тиме да *џу живе*. Примера ради, дечак (11 година) који живи у новобеоградском блоку 62 као најзначајније елементе урбане структуре Београда издваја: 1) реку Саву, 2) „Петицу“ (новоизграђени стамбено-пословни комплекс у новобеоградском блоку 63, прим. аут.), 3) „блоковске зграде“ (стамбене зграде у новобеоградским блоковима 62 и 63 – тзв. „Степенице“, прим. аут.), 4) Савски кеј и 5) Београд на води. Дакле, чак 4 од 5 издвојених елемената се налазе у делу града у коме испитаник станује.

Чини се да је од посебне важности укратко (због ограничене квадратуре рада) прокоментарисати још две ствари за које се претпоставља да су у директној вези са наведеним основним симболичким функцијама саставница урбаног пејзажа Београда.

Прва од њих је та да су индивидуалне дечје симболичке слике главног града, у највећем броју случајева, резултати *нейосредној урбаном искуству* – деца симболички простор града у коме живе идентификују, верификују и смештају у конкретне материјалне форме на основу *a posteriori* (са)знања – другим речима, преко 80% деце су издвојене симболе града у коме живе посетили, уживо видели и доживели непосредно „искуство места“ (Bogdanović 2022, 122). Исто тако, постоје и деца која са урбаним окружењем, на симболичком нивоу, комуницирају *посредно* – деца основне релације са простором непроживљеног успостављају конзумирањем медијских садржаја, интеракцијом са својом непосредном околином (породицом и вршњацима) и усвајањем школског програма (Bogdanović 2022, 122–123). Приметно је и то да индивидуалне симболичке слике града деце која не поседују непосредна урбана искуства имају велики број преклопних тачака, што наводи на претпоставку (пре него закључак) да у свим посредним (вертикалним/хоризонталним) информационим системима који су деци на располагању постоји *ојшћа симболичка маџрица* на основу које становници Београда узраста 7–14 година профилишу сопствене симболичке слике града. Наведено иде у прилог мишљењу Бојана Жикића да се симболичким простором града овладава првенствено *искусствено* и то на три основна начина: непосредним, личним упознавањем са физичким аспектом социокултурног простора – дакле, сопственим мапирањем онога што смо видели и где смо били; затим непосредном комуникацијом са другим људима

– значи, увођењем њиховог мапирања у сопствено; те напokon, коришћењем разноврсних медија, односно информација за које претпостављамо да одражавају некакву „званичну верзију“ – историјску, етнолошку, археолошку, демографску и томе слично (Žikić 2007, 84). С тим у вези, требало би изнети запажање (које због ограничености рада није могуће дубље анализирати) да су у случају деце узраста 7–14 година непосредна урбана искуства – она која отварају додатни симболички простор и то онај „егзистенцијални који је импрегниран осећањима и значењем, где се смисао и осећаји на специфичан начин узајамно конституишу, где су идеје нарочито прожете емоцијам, где су концепти доживљени, и истовремено, доживљаји концептуализовани“ (Prodanović 2016) – у директној вези са експресивном функцијом симболичких белега, док сигнификативна функција репрезентовања своје утемељење проналази у општим симболичким матрицама које, посредним путем, усвајају (између осталих) и деца основношколског узраста.

Друга од њих тиче се начина на који је, из дечје перспективе, извршена подела (те градација) симболичког простора главног града. Наиме, различити делови сваког града – па и Београда – нису, у симболичком смислу, подједнако „вредновани“, односно немају истовестан/јединствен симболички статус. Досадашња су антрополошка истраживања у симболичком простору Београда показала да је центар града – под којим се колоквијално подразумева Трг Републике, Теразије (са Коларчевом улицом), Кнез Михаилова улица, Калемегдан и околни потез (в. Žikić 2007, 87–88) – уједно и његово симболичко језгро, те да му, у односу на друге делове града, Београђани традиционално придају (нај)већу симболичку вредност.¹⁷ С тим у вези, занимљиво је погледати дечју симболичку мапу Београда – на њој, уколико се изузму изолована тачка на јужној страни града (Торањ на Авали) и Ада Циганлија (која је у територијалном смислу такође издвојена), постоје две главне симболичке целине: *шири центар града* у оквиру кога се мапира највећи број издвојених визуелних маркера Београда (Калемегдан; Храм Светог Саве; Победник; Београд на води; Кнез Михаилова улица; Београђанка; Народна скупштина; Народно позориште; Споменик Стефану Немањи; Музеј илузија; Музеј Николе Тесле и Ботаничка башта) те *новобеоградска сирана града* (река Сава; Савски кеј; Ушће Саве у Дунав; река Дунав; Црква Светог Ђорђа;

¹⁷ Наведено Бојан Жикић објашњава процесом социокултурне евалуативне аскрипције (в. Žikić 2007, 86).

Мост на Ади; ОШ „Кнегиња Милица“, „блоковске зграде“ и „Петница“). Приметно је да први симболички простор граде симболи изузетног капацитета, чија је функција да репрезентују, они који стоје уместо целине града, док другу симболичку целину чине оне саставнице урбаног пејзажа Београда којима су деца узраста 7–14 година придодала значење својих симбола, они које деца свакодневно користе, са којима су повезана на емотивном нивоу. Другим речима, на дечјој симболичкој слици града скоро па равноправно – „раме уз раме“ – стоје *репрезентативни симболи* у ширем центру града и *локални, резиденцијални симболи* на Новом Београду. Чини се, стога, да дуализација (пре него поларизација) симболичког простора Београда из дечје перспективе произилази из две основне функције градских симбола – на првом месту сигнификативне функције репрезентовања те одмах затим и емотивне функције – чији је међусобни однос потребно детаљније сагледати у неком од наредних радова.

ЗАКЉУЧАК

Сумирајући изнето, у завршном је делу рада могуће извести пар основних закључка који ће бити само таксативно наведени (јер су у претходном одељку рада већ укратко прокоментарисани), уз напомену да их је у будућим истраживањима дечјих урбаних искустава потребно додатно преиспитати (изнова потврдити или оповргнути) Први од њих гласи: *деца узраста 7–14 година поседују капацитет да учествују у симболичкој комуникацији посредованој елементима урбане структуре и vice versa – симболичка урбана структура Београда има тенденцију да комуницира са децом основношколског узраста*. Другим речима, деца су (у когнитивном смислу) кадра да сагледају, структурирају и интерпретирају простор у позадини физичке видљивости града, с једне стране, док је, с друге стране, простор града у довољној мери *јасан, разновестан и читљив знаковни систем* који поседује изузетан комуникативни потенцијал. Други од њих гласи: Београд, посматрано из дечје перспективе, *није сложен симболички механизам*, о чему говори (условно речено) „једноставна“ дечја симболичка слика главног града на којој је уписано свега 23 симбола. Трећи од њих гласи: две су основне симболичке функције саставница урбане структуре Београда: с једне стране, то је *сигнификативна функција репрезентовања* – којом се у симболичкој комуникацији на релацији деца–урбано окружење преносе поруке да је српска престоница 1) леп и шаренолик, 2) упечатљив и 3) динамичан град, док, с друге стране, *експресивна функција* градских

симбола омогућава стварање оноликог броја различитих индивидуалних симболичких слика Београда колико је и деце која су учествовала у истраживању. Четврти од њих гласи: деца се у простору иза материјалне појавности урбане структуре „крећу“ помоћу 1) *ојшћих* симболичких матрица, те 2) *личних* емоција, осећаја, доживљаја и расположења. Пети од њих гласи: непосредна урбана искуства су у директној вези са експресивном функцијом симболичких белега, док сигнификативна функција репрезентовања своје утемељење проналази у општим симболичким матрицама које, посредним путем, усвајају (између осталих) и деца узраста 7–14 година. Шести од њих гласи: дуализација (пре него поларизација) симболичког простора Београда на *шири центар града* (у оквиру кога се мапирају најрепрезентативнији симболи) те *новобеоградску сџрану* (где преовлађују локални, резиденцијални симболи) произилази из две основне функције градских симбола – сигнификативне функције репрезентовања те емотивне функције.

Неопходно је, за крај, напоменути и то да је сваки од наведених, с извесном опрезношћу изнетих закључака (од којих ни један не може бити нити општи нити коначан, имајући у виду узорак деце обухваћене истраживањем, те непостојање реализованих квалитативних истраживања дечје перцепције визуелног идентитета Београда у другим и другачијим контекстима која би (донекле) омогућила компаративну анализу), неопходно додатно и изнова преиспитати и то на већем узорку, шире сагледано, те са других и другачијих теоријских и методолошких полазишта. На тај би се начин истраживања у областима урбане антропологије те антропологије деце/детињства проширила, а корпус радова у којима се неки од аспеката детињства разматрају у контексту урбаног простора повећао.

Литература

- Azaryahu, Maoz. 1999. „Politički simboli u svakidašnjici: polisistemski pristup istraživanju.“ *Etnološka tribina* 22/29: 255–267.
- Bogdanović, Bojana. 2022. “Children’s perception of the visual identity of Belgrade”. *Bulletin of the Institute of Ethnography SASA LXX (2)*: 103–127.
- Bryson, Norman, Michael Ann Holly & Keith Moxey, eds. 1994. *Visual Culture: Images and Interpretations*. Middletown: Wesleyan University Press.
- Cassirer, Ernst. 1978. *Ogled o čovjeku: uvod u filozofiju ljudske kulture*. Zagreb: Naprijed.

- Frisby, David. 2002. "The Metropolis as Text: Otto Wagner and Vienna's Second Renaissance." Ин *The Hieroglyphics of Space – Reading and Experiencing the Modern Metropolis*, ed. Neil Leach, 15–30. London: Routledge.
- Hegediš, Ivan. 2008. „Fizička struktura urbanog prostora.“ *Zbornik radova Građevinskog fakulteta* 17: 81–107.
- Ivić, Ivan. 2012. „Čovek kao animal symbolicum: novi uvidi“. Plenarno predavanje na 60. Naučno-stručnom skupu psihologa Srbije *Merenje i procena u psihologiji*, Beograd, 30. maj – 2. jun.
- Labudović, Boris. 2019. „Komunikacija: analitičko jedinstvo dve selekcije i dve konstrukcije“. *Communication and Media* XIV (45): 87–108.
- Linč, Kevin. 1974. *Slika jednog grada*. Beograd: Građevinska knjiga.
- Miller, George A. 1967. *The Psychology of Communication*. New York: Basic Books.
- Nas, Peter J. M. ed. 2011. *Cities full of symbols: a theory of urban space and culture*. Leiden: Leiden University Press.
- Prodanović, Borislav. 2016. „Ideastezija grada: poput poljupca i zvuka.“ *Danas*, 19. avgust. <https://www.danas.rs/kultura/ideastezija-grada-poput-poljupca-i-zvuka/> (pristupljeno 21. novembra 2022).
- Radovanović, Milan. 2011. „Semiotička teorija i vizuelni tekst.“ *Kultura* 131: 40–53.
- Radović, Srđan. 2013. *Grad kao tekst*. Beograd: XX vek.
- Radović, Svetlana Đ. 2014. „Gradski prostor kao okvir svakodnevnog života dece na primeru istraživanja konkretnih urbanih prostora u Novom Sadu.“ Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Rasmussen, Kim. 2004. "Places for Children – Children's Places." *Childhood* 11 (2): 155–173.
- Rot, Nikola. 1982. *Znakovi i značenja. Verbalna i neverbalna komunikacija*. Beograd: Nolit.
- Shannon, Claude E. & Warren Weaver. 1949. *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana: University of Illinois Press.
- Spasić, Ivana & Vera Backović. 2017. *Gradovi u potrazi za identitetom*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Institut za sociološka istraživanja.
- Spasić, Ivana & Vera Backović. 2020. "Urban Identity of Belgrade: Perfect Chaos, Imperfect Balance." *Sociologija* 62 (4): 569–589.
- Spasić, Nenad, Jasna Petrić & Nikola Krunić. 2005. „Prostorna i funkcionalna struktura grada na primerima Valjeva, Bora i Knjaževca.“ *Arhitektura i urbanizam* 16/17: 40–53.
- Till, Karen. 2004. "Political Landscapes." In *A Companion in Cultural Geography*, eds. James Duncan et al, 347–364. Oxford: Blackwell Publishing.

Vučinić Nešković, Vesna. 2013. *Metodologija terenskog istraživanja u antropologiji: od normativnog do iskustvenog*. Beograd: Srpski genealoški centar.

Žikić, Bojan. 2007. „Kognitivne 'priče za dečake': urbani folklor i urbana topografija.“ *Etnoantropološki problemi* 2/1: 73–107.

Интернет извори:

Turistička organizacija Beograd. <https://www.tob.rs/sr> (pristupljeno 21. novembra 2021).

Etnički kodeks Etnografskog instituta SANU. https://etno-institut.co.rs/storage/635/61c36ce7bde09_5f33deefc1cef_eticki-kodeks-srpski-SKENIRANO.pdf (pristupljeno 7. novembra 2021).

Примљено / Received: 07. 03. 2023.

Прихваћено / Accepted: 14. 09. 2023.